

UDK 27-43:316.772.4:316.346.2-055.1:316.346.2-055.2

Primljeno: 18. 4. 2018.

Prihvaćeno: 26. 6. 2018.

Izvorni znanstveni rad

ŽENE I MUŠKARCI U CRKVI MOGUĆNOSTI OSTVARENJA ISTINSKE KOMUNIKACIJE I SURADNJE

Silvija MIGLES

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
silvija.migles@gmail.com

Sažetak

Prisutnost i aktivan angažman žene u Crkvi temom su brojnih rasprava i u Crkvi i u društvu. Nekorektno bi bilo ne priznati otvorenost i spremnost Katoličke crkve u Hrvatskoj za stvaranje prostora veće prisutnosti žena u crkvenom životu. Na različitim područjima života i djelovanja Crkve u Hrvatskoj žene daju svoj doprinos vlastitim angažmanom i različitim ulogama u oblikovanju pastoralna, područjima odgoja i obrazovanja, zapošljavanjem u crkvenim uredima, širokim područjima gostoljubivosti i karitativnog djelovanja Crkve. Polazeći od činjenične prisutnosti ali i nedostatnosti rasprava o kakvoj je prisutnosti riječ, autorica u radu precizira tri točke koje se čine važnima za refleksiju mogućnosti ostvarenja istinske komunikacije i suradnje muškaraca i žena u Crkvi.

Prva točka *Između klerikalizacije žene i besplodnog feminizma* ukazuje na dvije krajnosti za koje ne možemo reći da ne postoje, ali se o njima malo raspravlja u crkveno-teološkom govoru u Hrvatskoj. U radu se ukazuje na treći put o kojem bi, prema mišljenju autorice, bilo potrebno otvoriti raspravu. To je put koji za početnu poziciju ima duboko uvjerenje u snagu crkvenog potencijala a uključuje mentalni zaokret muškaraca i žena u Crkvi. Taj mentalni zaokret svoje će prebivalište pronaći »u teologiziranju muškaraca i žena« (E. Green) koji u zbiljnosti vjerskih uvjerenja mudro odlučuju gdje će usmjeriti svoje teološke i duhovne snage, vodeći računa o tome da se glas Crkve čuje u demokratskom i pluralističkom društvu.

U drugoj točki *Izgrađivati Crkvu na komunikaciji i odnosima muškaraca i žena* analizira se neophodnost komunikacije između muškaraca i žena kao temeljni preduvjet za istinsku suradnju u crkvenom životu. Naime, činjenična stvarnost muško-ženskih odnosa u Crkvi i njihove međusobne suradnje nedovoljno je prisutna tema u crkveno-teološkom govoru. Svojim poticajima i primjerima papa Franjo poziva da se teologija žene razvija u okviru promišljanja o uzajamnosti odnosa muškaraca i žena. 'Žensko pitanje' unutar te perspektive podrazumijeva nužnost produblivanja toga odnosa te

postaje pitanje katoličkog stava o ženi, muškarcu i njihovim odnosima. U radu se ne želi pobjeći od problema i teških pitanja koji priječe plodnu suradnju muškaraca i žena u Crkvi, od uskogrudnosti i nedostatne angažiranosti na različitim crkvenim razinama i praktičnom području. Rad ukazuje na potrebu da Crkva današnjice više progovori o samoj sebi kako bi istodobno rasla u razumijevanju odnosa između žene i muškarca, a onda i same Crkve.

Treća točka *Specifični doprinosi žena* ukazuje na iznimno važan i temeljan doprinos žena u ostvarenju unutarcrkvenog dijaloga i suradnje. Znakovite su u tom kontekstu riječi Sinode biskupa iz 1971. godine: »Želimo također da žene dobiju svoj vlastiti dio odgovornosti i sudjelovanja u zajedničkom životu u društvu, pa i u Crkvi. Predlažemo da se to pitanje podvrgne dubljem proučavanju pomoću odgovarajućih instrumenata, na primjer u mješovitoj komisiji sastavljenoj od muškaraca i žena, redovnika i laika, iz različitih životnih situacija i stručnjaka u različitim disciplinama« (*Pravda u svijetu*). Na tom tragu socijalni nauk Crkve omogućuje produbiti ulogu i mjesto koje žena ima u izgradnji kulture dijaloga i suradnje u Crkvi, kao i otvarati prostore većeg sudjelovanja žena u crkvenom životu.

Ključne riječi: žena i muškarac, žensko pitanje, suradnja i odnosi u Crkvi, komunikacija, socijalni nauk Crkve.

Uvod

Tema o (ne)mogućnosti ostvarenja istinske komunikacije i suradnje muškaraca i žena u Crkvi postaje sve aktualnijom u vremenu i svijetu u kojem živimo. Na značenje te teme i za unutarcrkveni život ukazuju sve veće promjene u zakonodavstvima europskih zemalja u kojima se postupno gubi biblijsko i kršćansko shvaćanje antropologije a zatim i uloge i mjesta muškaraca i žena ne samo u odnosu na njihov angažman u društvu nego i u odnosu na razumijevanje onoga biti muškarac i žena.

Na važnost te teme ukazuje između ostalog i to što papa Franjo kontinuirano govori o ulozi žene u Crkvi i poziva čitavu Crkvu da razvija teologiju žene kako bi prisutnost žene bila istinski osvjetljena, vrednovana i produbljena, jednako u Crkvi kao i u društvu. No, nerijetko se čuje pitanje: Što još Crkva može reći o ženi? Nije li sve već rečeno? Nije li žena već prisutna tamo gdje se traži njezina prisutnost? Može li se tu reći nešto novoga? Štoviše, nije li žena prisutnija više nego ikad, i u crkvenom i u društvenom životu? Tu je i problem dijela svekolike javnosti koja iskrivljava pogled Katoličke crkve na ženu pa se mnogima čini kao da je bolje ne poticati te rasprave kako se nepotrebno ne bi otišlo u pogrešnom smjeru.

Nekorektna bi bila svaka rasprava o toj temi kada se ne bi priznala otvorenost i spremnost Katoličke crkve u Hrvatskoj za kreiranje prostora veće pri-

sutnosti žene. Štoviše, prisutnost žene u Crkvi u Hrvatskoj znatna je i očigledna. Kao primjer mogu se izdvojiti teološki fakulteti gdje su žene profesorice, nositeljke katedri, predstojnice instituta, prodekanice i drugo. Također i na drugim područjima života i djelovanja Crkve žene daju svoj doprinos vlastitim angažmanom i različitim ulogama u oblikovanju pastorala, područjima odgoja i obrazovanja, zaposlenjima u crkvenim uredima, širokim područjima gostoljubivosti i karitativnog djelovanja Crkve. No, kakva je ta prisutnost i koliko je ona stvarno vrednovana u crkveno-teološkoj javnosti?

Razmišljanje o temi mogućnosti ostvarenja istinske komunikacije i suradnje muškaraca i žena u Crkvi proizlazi kako iz osobnog ljudskog i vjerničkog doživljaja crkvene stvarnosti tako i iz dubokog uvjerenja u snagu crkvenog potencijala i onog što muškarci i žene Crkve zajedno mogu ponuditi.

Temu se zasigurno može pristupiti iz različitih pozicija i sadržajnih pristupa. Ključni razlog zašto je važno baviti se tom temom jest u tome što tema žene poziva na produblјivanje i drugih važnih pitanja za istinski razvoj ljudi i ljudskih zajednica, uključujući i Crkve. Riječ je o pitanjima suradnje, različitosti i zrelosti. Riječ je o međuljudskim odnosima, odnosima muškaraca i žena. To je od ključne važnosti i za papu Franju, kada poziva na bavljenje temom žene – širiti prostore veće suradnje muškaraca i žena u Crkvi i u društvu kako bismo što autentičnije odražavali *imago Dei*. Praktičnih i teoloških izazova ima mnogo. U ovom radu o nekima od njih se govori unutar triju dijelova.

U prvom dijelu *Između klerikalizacije žene i besplodnog feminizma* ukazuje se na dvije krajnosti o kojima se malo raspravlja u crkveno-teološkom govoru u Hrvatskoj a često su prepreka otvorenoj raspravi o mogućnostima bolje i veće suradnje muškaraca i žena u Crkvi. U drugom dijelu *Izgrađivati Crkvu na komunikaciji i odnosima muškaraca i žena* težište je na pitanju komunikacije između muškaraca i žena kao temeljnom uvjetu istinske suradnje u crkvenom životu. U trećem dijelu *Specifični doprinosi žena* raspravlja se o temeljnom doprinosu žena u ostvarenju unutarcrkvenog dijaloga i suradnje.

1. Između klerikalizacije žene i besplodnog feminizma

U prvom dijelu sa znakovitim naslovom *Između klerikalizacije žene i besplodnog feminizma* želi se prije svega ukazati na crkveno-teološku poziciju unutar koje se nudi razmišljanje o ženi i muško-ženskim odnosima. Ta crkveno-teološka pozicija vodi računa o dvjema krajnostima koje se mogu označiti pojmovima 'klerikalizacija žene' i 'besplodni feminizam'. Iako su to izrazito snažni pojmo-

vi, njima se ponajprije želi dozvati u svijest jedno šire ozračje koje predstavlja kočnicu plodnog razgovora o međuljudskim odnosima i suradnji. Riječ je, prije svega, o kritizerskom ozračju koje ni u čemu ne vidi napredak pa ni kada je riječ o prisutnosti žene u Crkvi.

Tom kritizerskom ozračju na jednoj strani pomažu oni koji će svoje pozicije držati progresivnima i liberalnima a pitanje žene će svoditi na pitanje broja i vrste pozicijskih mjesta i uloga. Štoviše, čak će se i žene koje su nositeljice određenih crkvenih pozicija držati konzervativnima jer samim time što su pristale na njih istodobno su se odredile za konzervativni i tradicionalni crkveni pristup, koji je smetnja progresivnim i liberalnim idejama. Pritom se žene koje ne dijele iste stavove diskreditira, koji sebe smatraju »sekularnim« katolicima otkrivaju pravo lice Crkve, a Katolička crkva kao takva je zaostala i konzervativna. Zanimljivo je kako se istodobno iskrivljuju i poruke pape Franje kako bi ga se prikazalo »naprednim papom«.¹ Na drugoj strani su oni koji se u zastupanju katoličkih stavova oslanjaju na teološke pozicije koje nisu razumljive današnjem čovjeku te na taj način malo pridonose projektu nove evangelizacije. Riječ je o pitanju načina, odnosno oblicima kojima se navješćuje istina evanđelja i kojima se zastupaju katolički stavovi.² Unutar tog i takvog ozračja prisutne su dvije krajnosti od kojih ne treba bježati jer priječe ozbiljnu raspravu o prisutnosti žene u Crkvi a posljedično mogu postati ozbiljnom preprekom kvalitetnoj suradnji muškaraca i žena.

Poznata je rečenica pape Franje da »žene u Crkvi moraju biti vrednovane, ne 'klerikalizirane'«.³ S tim u vezi želi se ukazati na problem kada je riječ o međuljudskim odnosima u Crkvi, zatim i o mjestu i ulozi žene u Crkvi, a on je u još uvijek neprevladanom poimanju da je za katoličanstvo najvažniji klerički

¹ O tome se jasno izrazio vatikanski poluslužbeni dnevnik *L'Osservatore Romano*, koji je u uvodniku izdanja od 29. prosinca 2017. godine kritizirao jednostrane medijske izvještaje, lažne vijesti – *fake news* – i krivotvorenje Papinih govora. Usp. IKA, *Osservatore Romano* kritizirao lažne vijesti i krivotvorenje Papinih govora (29. XII. 2017), u: <http://www.ika.hr/index.php?prikaz=vijest&ID=196377> (17. I. 2018.).

² Način prenošenja evanđeoske poruke vrlo je osjetljivo pitanje jer je uvijek iznova potrebno pronalaziti nove načine kako prenositi jednu te istu poruku evanđelja, u istom smislu i s istim značenjem u određenom vremenu i društvu. Kako ističe Stjepan Balaban, »oko načina prenošenja kršćanskog nauka vode se prijepori, često do te mjere da se ljudi unutar Crkve međusobno razilaze pa i optužuju. U takvim situacijama postoji realna opasnost da se izvorna i istinska poruka evanđelja namijenjena i primjerena određenom društvu i vremenu u povijesnim okolnostima izgubi ili da se njome manipulira u društveno-političke svrhe«, Stjepan BALOBAN, *Teološko-socijalni govor Crkve u Hrvatskoj u stvaranju kulture dijaloga i pomirenja*, u: *Bogoslovska smotra*, 87 (2017) 3, 578–579.

³ Jorge Mario BERGOGLIO, *Papa Franjo odgovara. Intervjui i tiskovne konferencije*, Zagreb, 2016., 129.

stalež i da je poziv svećenika uzvišeniji od staleža i poziva vjernika laika. Iz takva poimanja proizlaze i stavovi koji drže da će žene u Crkvi vrijediti tek kad ih se učini klericima.⁴ Nije stoga neobično da se o ulozi i poslanju žene u Crkvi raspravlja isključivo iz pozicije kleričke moći i privilegija, odnosno unutar okvira što žena može, a što ne može učiniti, o tome što radi i što ne može raditi. Također, nije tajna da u konačnici te rasprave završavaju, a nerijetko i počinju pitanjem o ređenju žena. Ne osporavajući nikome pravo da postavlja takvo ili slično pitanje, ipak je potrebno naglasiti da se dostojanstvo, uloga i poslanje žene ne može svesti na spomenuti aspekt, već stvarnost žene valja promišljati unutar jednoga mnogo šireg i dubljeg konteksta jer će jedino tako biti moguće izbjeći opasnost da žena samu sebe zatvori u manje perspektivni »funkcionalistički pristup«⁵, koji reducira stvarnost Crkve na razinu civilnog sektora i borbe za moć. Uostalom, bit ministerijalnog svećeništva nije moć donošenja odluka i poslovno liderstvo, već sakramentalna stvarnost, a kršćanska razboritost bi u tom pitanju tražila određenu mjeru prave tjeskobe koja bi oslobađala od svih onih stavova, razmišljanja i djelovanja po kojima se pojedinci stavljaju u superiorniji položaj u odnosu na drugoga i gdje se u oholosti života postavlja iznad drugoga očekujući automatsko poštovanje, pasivnost i zavisnost. Važno

⁴ Izrazom »klerikalizacija žene« želi se ukazati na važnost probijanja i prevladavanja takva shvaćanja po kojem će žene u Crkvi vrijediti tek onda ukoliko će se moći zaređivati, kao da bez toga ništa ne vrijede niti pridonose. Prava rasprava o tome što žena jest i što može biti temeljit će se na priznanju onoga što žene jesu i što već čine. Važno je prije svega da tim raspravama na različitim razinama sudjeluju žene same, svjesne vlastite aktivne prisutnosti u Crkvi i svega onoga čemu svojim inicijativama pridonose. Kao što je istaknula Mary Rice Hasson, »ne trebamo postati đakonisama da bismo bile vrednovane ili da bi se čulo naše ideje. Žene su aktivne i utjecajne u Crkvi – vrijeme je da se to prepozna«, Carol CURUVILLA, Catholic Women React to Pope Francis's Latest Initiative For Women (15. V. 2016.), u: https://www.huffingtonpost.com/entry/catholic-women-react-to-pope-franciss-latest-initiative-for-women_us_5734cf39e4b08f96c1827ee5 (17. I. 2018.). Pritom se težnja prema đakonskom služenju ne drži pogrešnom ambicijom; ta znamo da se pitanje ženskog đakonata u Katoličkoj crkvi ozbiljno razmatra! Vrijeme je da aktivnost i utjecajnost žena u Crkvi jednako prepoznaju i žene i muškarci, a činjenica je da ima slučajeva gdje ta svijest još uvijek ne postoji i gdje se ne očituje na isti način na svim mjestima. Kako se unutar šireg govora o vjernicima laicima u *Evangelii gaudium* tvrdi: »U nekim slučajevima razlog je taj što nemaju potrebnu naobrazbu za preuzimanje važnih zadaća, u drugima pak što u njihovim partikularnim Crkvama ne postoji prostor gdje bi mogli govoriti i djelovati, zbog pretjeranog klerikalizma koji ih drži podalje od mjesta na kojima se donose odluke«, Papa FRANJO, *Evangelii gaudium – Radost evanđelja. Apostolska pobudnica o naviještanju evanđelja u današnjem svijetu* (24. XI. 2013.), Zagreb, 2013., br. 102 (dalje: EG).

⁵ Pope FRANCIS, Address to the Leadership of the Episcopal Conferences of Latin America during the General Coordination Meeting (28. VII. 2013.), u: http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130728_gmg-celam-rio.html (17. I. 2018.).

je imati na umu da govoriti o »zlu klerikalizma«⁶ ne znači istodobno stavljati se na antikleričku poziciju jer Crkva ne može bez svećenika i biskupa. Još je važnije osvješćivati si to da su tom istom duhu klerikalizma podložni i vjernici laici sami, što znači da klerikalizam nije problem jedino među svećenicima već je još ozbiljniji problem među vjernicima laicima jednako, muškarcima i ženama angažiranim u Crkvi. Nitko nema pravo niti išta može biti povod za uzdizanje jednih nad drugima, pri čemu, kako ističe bibličarka Dorothee Bauschke, ni žena sama nije zaštićena od želje da druge promatra nižima od sebe.⁷ Poziv kršćanskih muškaraca i žena je jednak, a sav je u izgradnji istinskog zajedništva po kojemu svijet i zna da smo Isusovi učenici: »ako budete imali ljubavi jedni za druge« (Iv 13,35). To znači da će se, na jednoj strani, zaređeni službenici (a svi su oni muškarci) otvarati prostorima ženske prisutnosti na područjima suradnje i suodgovornosti a da će, na drugoj strani, otvarajući se prostorima većeg sudjelovanja i suradnje sa zaređenim službenicima, žene znati prihvatiti Božju prisutnost i u drugim ženama.⁸ Upravo na tom tragu važno je pitanje: Bi li ređenje žena riješilo problem klerikalizacije Crkve?⁹ Nezamjenjiva prisutnost žene u Crkvi neće se potvrditi ženama klericima, pa ni onim ženama koje ćemo danas-sutra zvati đakonisama, osobama od velikoga značenja ili naučiteljicama Crkve. Na tom tragu valja razumjeti i feminističku ideologiju današnjice koja se usmjerava na »simboličku konstrukciju muškosti« i koja se oslanjanjem na »pojam mnogovrsnog i nestabilnog spolnog identiteta« odriče ženskog subjekta i na taj način kontraproduktivno slabi ženu i njezino iskustvo.¹⁰ Tako se irska feministica i teologinja Linda Hogan pita: »Kako se može nastaviti s predlaganjem feminističkoga dnevnog reda za teo-

⁶ Usp. Pope FRANCIS, Address To Members Of The »Corallo« Association (22. III. 2014.), u: http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/march/documents/papa-francesco_20140322_associazione-corallo.html (17. I. 2018.).

⁷ Usp. Dorothee BAUSCHKE, The role of men and women in the Church today (2. IV. 2014.), u: <http://www.osservatoreromano.va/en/news/land-covered-too-much-or-too-little> (17. I. 2018.).

⁸ Usp. *Isto*.

⁹ Feministička teologinja Kochurani Abraham posvećena je pitanju izgradnje pravednosti među spolovima u Crkvi i u društvu te postavlja pitanje iz upravo spomenute perspektive: »Što nam je potrebno kao crkvenoj zajednici: žensko svećeništvo ili deklerikalizacija Crkve? Možda je vrijeme za ozbiljno promišljanje toga što znači biti Crkva danas. Pitanje nije trebaju li žene biti zaređene u strukture koje podržavaju klerikalizam, već je pitanje treba li Crkva započeti proces de-klerikalizacije«, Kochurani ABRAHAM, Women priesthood or de-clericalization of the church? (22. XI. 2016.), u: <https://www.ucanews.com/news/women-priesthood-or-de-clericalization-of-the-church/77675> (17. I. 2018.).

¹⁰ Usp. Elizabeth GREEN, Na raskrsnici putova. Feministička teologija na početku XXI. stoljeća, u: Rosino GIBELIINI (ur.), *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, Zagreb, 2006., 175.

logiju, zasnovanog na iskustvu i praksi žena, ako su termini 'žena' i 'iskustvo žena' postali zastarjelima?»¹¹

Na drugome mjestu želi se ukazati na krajnost koju dobro predstavlja izraz »besplodni feminizam«¹². Njime se želi ukazati na onu vrstu »ženskoga govora« koji ne poziva na suradnju. Naime, svaka teologija, pa onda i feministička teologija, trebala bi se izgrađivati u zajednici vođenjem razgovora i uključivanjem u rasprave. Riječ je o tzv. »riziku feminizma«, koji je moguće prevladati izgradnjom takva kršćanskog feminizma čija će se središnja inovativnost sastojati u pozivu na suradnju. Dakako, ukoliko će ga i biti, zbog toga što ozbiljne katoličke feministkinje same potvrđuju dovršenost feminističke teologije čiji je svršetak u »teologiziranju muškaraca i žena«,¹³ što znači u zajedničkim teološkim razgovorima, u teologiji žene koju će izgrađivati muškarci i žene zajedno. Opravdani zahtjevi ženskih glasova i dalje ostaju i nužno ih je uzeti u obzir: da se ozbiljno uzmu prigovori feminističke teologije na račun crkveno-teološkoga poretka kršćanskoga Zapada; da teolozi i crkve vode računa o iskustvima žena; da se kritički promisle vlastite jednostranosti, bile one seksualno obilježene ili ne.¹⁴ Zanimljiva je pritom misao angažirane katoličke feministkinje Helen M. Alvaré, koja će reći da kao što je katolicizam na teorijskoj razini razvio feminizam, njegov prirodni korak bit će i taj da na praktičnoj razini razvije suradnju,¹⁵ riječima svetoga Ivana Pavla II., obostrane odnose zajedništva, »communio personarum«¹⁶.

Zajedničko »teologiziranje muškaraca i žena« put je kojim bi trebalo ići. To je put koji za početnu poziciju ima duboko uvjerenje u snagu crkvenog po-

¹¹ Linda HOGAN, *From Women's Experience to Feminist Theology*, Sheffield, 1995., 60. Također usp. Elizabeth GREEN, Na raskrscnici putova. Feministička teologija na početku XXI. stoljeća, 176.

¹² Sam izraz je nastao kao rezultat promišljanja feminističkih metodologija koje bi kao i svaka druga teorija trebale biti otvorene kritičkom preispitivanju koje polazi od priznanja da jedna feministička teorija ne predstavlja univerzalnu normativnost, koje se događa u dijaloškoj otvorenosti i spremnosti na izazove komunikacije i odgovornosti koje otuda proizlaze. Usp. Linda HOGAN, *From Women's Experience to Feminist Theology*, 163. Sam se izraz oblikovao u razgovoru s profesorom Stjepanom Balobanom a označava one feminističke rasprave koje su zatvorene u same sebe i koje nisu otvorene za iskustvo zajednice, odnosno za dijalog.

¹³ Elizabeth GREEN, Na raskrscnici putova. Feministička teologija na početku XXI. stoljeća, 184.

¹⁴ Usp. *Isto*.

¹⁵ Usp. Helen M. ALVARÉ, Even Our Feminism Must Be Service, u: Mary RICE HASSON (ur.), *Promise and Challenge. Catholic Women Reflect on Feminism, Complementarity, and the Church*, 2015., 33.

¹⁶ IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem – Dostojanstvo žene. Apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom Marijanske godine* (15. VIII. 1988.), Zagreb, 2003., br. 9.

tencijala i onoga što može ponuditi a uključuje mentalni zaokret muškaraca i žena u Crkvi.¹⁷ Nije moguće ići izolirano i potrebni smo jedni drugima. Traži se nadvladavanje nepovjerenja i straha, dviju snažnih prepreka kreativnoj suradnji koje se nalaze prije svega u samim muškarcima i ženama, a preko njih obilježavaju i život odnosa unutar Crkve. Otkud se može krenuti? Nije li to teologija koja će se nadahnjivati više na stvarnosti, ne toliko na idejama. Papa Franjo uveo je načelo: stvarnost je važnija od ideje. Između jedne i druge postoji trajna napetost pri čemu ideja ne smije izgubiti doticaj sa stvarnošću, što podrazumijeva da »moramo izbjegavati razne oblike prikrivanja stvarnosti: anđeoske oblike purizma, diktaturu relativizma, praznu retoriku, ciljeve koji su više idejni no stvarni, ahistorijske fundamentalizme, etičke sustave lišene dobrote, intelektualne rasprave lišene mudrosti« (EG 231). Što se tiče rasprave o ulozi žene, to je teologija koja će proizlaziti iz naravne stvarnosti žene u Crkvi i koja će ići u smjeru zajedničkih pokretanja procesa, koji će osvjetljavati nezamjenjivu prisutnost žene u Crkvi i otvarati prostore njezine još snažnije prisutnosti. Bez jednake otvorenosti muškaraca i žena, posebno otvorenosti teologije i teologija koje će prednjačiti svojim primjerom, bezuspješnost je zagarantirana. Uspješnost će pritom jamčiti i drugo načelo koje je uveo papa Franjo: vrijeme je važnije od prostora. Crkva naime treba vrijeme, uvijek je bila potrebna vremena: »Davanje prvenstvene važnosti prostoru dovodi do toga da manično pokušavamo sve riješiti u sadašnjem trenutku, pokušavajući posjedovati sve prostore moći i samopotvrđivanja. To znači kristalizirati procese i pokušati ih zaustaviti. Dati prednost vremenu pak znači biti više zaokupljen *započinjanjem procesa no posjedovanjem prostora*. Vrijeme uređuje prostore, prosvjetljuje ih i preobražava u karike nekog lanca koji se neprestano povećava, bez mogućnosti povratka. Potrebno je dati prednost djelovanjima koja uzrokuju nove procese u društvu i uključuju druge osobe i skupine koji će ih nastaviti sve dok ne donesu svoje plodove u važnim povijesnim događajima« (EG 223). Nije li upravo zadaća teologa započinjati, a ne zaustavljati procese i tražiti nove načine u rješavanju problema koji su sastavni dio crkvene stvarnosti u kojoj živimo?!

2. Izgrađivati Crkvu na komunikaciji i odnosima muškaraca i žena

Raspravu o ženi valja u nastavku staviti u kontekst pitanja cjelovitoga ljudskog razvoja, koji se ne može ostvarivati izvan života u zajednici, izvan međuljud-

¹⁷ Josip Baloban govori o »usvajanju mentaliteta zajedništva ravnopravnih suradnika«. Usp. Josip BALOBAN, Postkoncilski situacija žene u Hrvata, u: *Bogoslovska smotra*, 60 (1990.) 3–4, 257–272.

skih odnosa. Upravo papa Franjo svojim poticajima i primjerima poziva da se teologija žene razvija u okviru promišljanja o uzajamnosti odnosa muškaraca i žena. Time raspravu želi usmjeriti prema onom bitnom, a to je činjenična stvarnost muško-ženskih odnosa u Crkvi i njihove međusobne suradnje, koja je nedovoljno prisutna tema u crkveno-teološkom govoru. Jedan od razloga nedovoljne zastupljenosti te teme je i u tome što se više polemizira s vrstom *unisex* – bespolnog feminizma,¹⁸ radikalnim oblicima feminizma¹⁹ i takvim feminističkim ideologijama koje će, kada je riječ o crkvenom životu, pitanje sukoba među spolovima svesti na pitanje ređenja žena. Nažalost, to je tako jer se u hrvatskom javnom prostoru premalo vodi računa o onim oblicima suvremenog feminizma koji se iznenađujuće približavaju pogledima Katoličke crkve i koji pokazuju da se feminizam ne može tumačiti jednolično i da je kompleksniji nego što se čini na prvi pogled.²⁰ U svakom slučaju, 'žensko pitanje' unutar perspektive koja se predlaže podrazumijeva nužnost refleksije o produbljivanju odnosa muškarca i žene te istodobno postaje pitanje katoličkog stava o ženi i muškarcu i njihovim odnosima. Pritom se ne misli samo na posljedice biološke, naravne ili fizičke konstrukcije nego istodobno na antropološke, kulturne i institucijske posljedice.²¹

¹⁸ *Unisex* – bespolni feminizam značajka je rodnog feminizma, najradikalnijeg među radikalnim oblicima feminizma jer odvaja biologiju od identiteta i naravi osobe, a svaki govor o razlikama među spolovima je tabu tema. Taj radikalni feministički pokret »u ime neke 'unisex ideologije', ne samo da odbija jednostrane odnose moći, već ide toliko daleko da negira i 'prirodne' razlike među spolovima, koje se smatraju 'biologističkim', Manfred LÜTZ, Changes and crisis in the relationship between man and woman, u: PONTIFICIUM CONSILIIUM PRO LAICIS, *Men and Women. Diversity and mutual complementarity*, Città del Vaticano, 2006., 53.

¹⁹ Među druge radikalne pravce unutar kojih postfeministkinje današnjice razvijaju svoje pozicije ulaze: marksistički feminizam, radikalni feminizam, radikalno-libertarijanski feminizam, radikalno-kulturološki feminizam, psihoanalitički feminizam, ekofeminizam, spiritualni ekofeminizam, post-moderni feminizam i postfeminizam. Usp. Karna SWANSON, The feminist ideologies of today: is it possible to speak of a post-feminism, u: PONTIFICIUM CONSILIIUM PRO LAICIS, *Men and Women. Diversity and mutual complementarity*, 37–46.

²⁰ Usp. Manfred LÜTZ, Changes and crisis in the relationship between man and woman, 56–61. Referirani članak značajan je i zbog toga što ukazuje na povijesne, sociološke i kulturološke datosti u nastanku i razvoju feminizma, a koje, između ostaloga, pokazuju važnu ulogu Katoličke crkve u XIX. stoljeću u području oslobođenja žena. U članku se ukazuje na činjenicu da je feministički pokret započeo u protestantskim zemljama, gdje su buržoaska društva, vodeći se muškim šovinističkim ambicijama, dominirala nad ženama, čija je krajnja posljedica bila ideologija bespolnog feminizma. Usp. *Isto*, 49–53.

²¹ Usp. *Isto*, 48. U prilog iznesenom ide i priznanje koje je Ivan Pavao II. dao feminizmu: »ne mogu skriti svoje divljenje ženama dobre volje koje su se posvetile obrani dostojanstva žena pomoću temeljnih društvenih, ekonomskih i političkih prava, i koje su poduzele hrabru inicijativu u vremenima u kojima se to smatralo prijestupom, znakom

2.1. Muško-ženski odnosi unutar prostora komunikacije

Polazimo od toga da stvarnost muško-ženskih odnosa nije samo pitanje dominacije i borbe za ljudska prava nego je i pitanje ljudske sreće koja se ostvaruje u skladnosti, stabilnosti i sigurnosti ljudskih odnosa. Povijest ljudske civilizacije pokazuje da nije jednostavno živjeti muško-ženske odnose, niti kada je riječ o najintimnijim muško-ženskim zajednicama niti kada je riječ o različitim oblicima zajedništva i suradnje bilo u privatnom bilo u javnom životu. Ljudsko iskustvo pokazuje da postoje velike napetosti ali i nezadovoljstava u muško-ženskim odnosima. Stoga se govori o krizi odnosa između muškaraca i žena, krizi koja jednako pogađa i žene i muškarce.²² I jedni i drugi željni su skladnih i sretnih odnosa, »bez rigidnih stereotipnih uloga i bez iskrivljenih odnosa moći«²³. Usmjerenost jednih na druge opterećena je mnogim bremenitostima. Među njima su zasigurno i one koje proizlaze iz razlika koje postoje između muškaraca i žena, iz osobnosti i karaktera koje razvijamo. Zasigurno je da su među njima i takve interakcije muškaraca i žena u Crkvi koje su opterećene rangovima i načinom kako pojedinci doživljavaju svoje uloge i zadaće, posebno ukoliko se nalaze na višim razinama, kao i situacijama koje zahtijevaju redovitu komunikaciju s onima koji nisu rođaci ili bliski prijatelji. Razlike su na jednoj strani osnova suradnje na uzajamnu korist, ali su na drugoj strani i izvor napetosti i sukoba.

Temeljno pitanje koje se postavlja jest pitanje mogućnosti ostvarenja istinske komunikacije i suradnje u odnosima muškaraca i žena. Postoji li mogućnost ostvarenja odnosa na višoj razini, koja se neće zadovoljavati površnim i čisto funkcionalističkim pristupima? Postoji li mogućnost izdizanja nad sumnju i nepovjerenje? Postoji li mogućnost jedne poželjnije i plodnije suradnje? Pozitivan odgovor bit će moguć tek ukoliko će se u svoj ozbiljnosti prilaziti i jednoj i drugoj strani, vodeći pritom računa o vlastitim, njegovim i njezinim, dimenzijama i izražajima. U prilog ide čvrsto kršćansko i katoličko uvjerenje prirodne usmjerenosti muškaraca i žena jednih prema drugima, prema suradnji i međusobnom darivanju.

nedostatka ženstvenosti, ekshibicionizmom, čak i grijehom!«, IVAN PAVAO II., *Pismo ženama* (29. VI. 1995.), br. 6, u: <https://www.injigo.com/documents/87b272d02d0a2a49b371b3a7f1fd3610e7734fd84064845218975436970a2d17.pdf> (17. I. 2018.).

²² Manfred Lütz ističe da je svekolika emancipacija žena u vrlo kratkom povijesnom razdoblju za muškarce značila krizu identiteta, krizu koja postoji i danas i koja je uzrok značajnog psihološkog stresa kod muškaraca. Usp. Manfred LÜTZ, *Changes and crisis in the relationship between man and woman*, 54.

²³ *Isto*, 60.

Kao glavna zadaća proizlazi ponovno promišljanje odnosa između muškaraca i žena, kao i njihove međusobne komunikacije koja je u temelju svakog suradničkog odnosa. To je i glavna zadaća unutar koje će se promišljati stanje odnosa muškaraca i žena unutar Crkve, što nije nimalo jednostavan zadatak.²⁴ O važnosti tog zadatka svjedoči i zanimljiv primjer projekta u Nadbiskupiji Milano, gdje je kardinal Carlo Maria Martini početkom 90-ih godina prošlog stoljeća »poveo biskupiju na pastoralno putovanje« s temom komunikacije koja nije, kako on kaže, pitanje »luksuza« već pitanje »biti muškarac i žena«, pitanje »biti Crkva«.²⁵ Značajno je zatim da se u toj nadbiskupiji 1999. godine uspostavio *Osservatorio diocesano sulla relazione uomo-donna* kako bi se poticalo ozračje zainteresiranosti za prave probleme muško-ženskih odnosa, s ciljem izgradnje skladnih i pomirenih odnosa, potvrđivanja pune jednakosti i ravnopravnosti muškaraca i žena, prepoznavanja i vrednovanja specifičnih ženskih i muških obilježja.²⁶

Međuljudske odnose živimo unutar prostora komunikacije. Zapravo, kao što kaže sociolingvistkinja Deborah Tannen, svaki pojedinačni ljudski život se živi kao niz razgovora. Analizirajući svakodnevne razgovore i način kako oni utječu na odnose, uočavamo da je različitost najočitija u jeziku kojim govorimo.²⁷ Deborah Tannen, koja je znanstveni rad posvetila tim pitanjima, u svojim analizama dolazi do zaključaka da muškarci i žene jedan te isti razgovor mogu

²⁴ Dovoljno je u svojoj širini, ne apsolutizirajući ništa, uzeti pitanje crkvenog odgoja kroz koji prolaze svećenički kandidati a čiji odgojitelji su jedino ili u najvećoj mjeri muškarci! Odgovor na krizu odnosa muškaraca i žena u Crkvi ovisi velikim dijelom i o pitanju crkvenog odgoja, koji nije zaštićen ni imun na izazove današnjice i čijem bi osmišljenju u velikoj mjeri pripomogao više dijalektički pristup, kojemu upravo može pridonijeti snažnija prisutnost žene.

²⁵ Carlo Maria MARTINI, Effatà apriti. Lettera pastorale per l'anno 1990–91, u: <http://www.chiesadimilano.it/cms/documenti-del-vescovo/c-m-martini/cm-lettere-pastorali/1990/effata-apriri-15089.html> (17. I. 2018.).

²⁶ Opservatorij je uspostavljen 29. ožujka 1999. godine na prijedlog Biskupijskoga pastoralnog vijeća i potvrdom nadbiskupa Martinija. Kako piše u Statutu, njegov cilj je proučavanje pastoralnih aktivnosti i programa kako bi se uklonile sve prepreke jednakom sudjelovanju i istinskom vrednovanju muškaraca i žena; ukazivanje na nedostatke u programima i traženje odgovarajućih metoda i instrumenata kako bi se poticalo dostojanstvo žene u svim područjima crkvenog života te kako bi se ispravili oni oblici navika, govora i ponašanja koji su štetni za žene. Usp. Rosangela VEGETTI – Assunta SOZZI (ur.), *Diocesi di Milano. Osservatorio uomo-donna. Senza relazione non c'è umanità nella Chiesa, nella famiglia, nella scuola, nel lavoro, Quaderno n. 1, Centro Ambrosiano*, Milano, 2002., 95–96. Navedena knjiga rezultat je studijskog seminara, koji se održao nakon dvogodišnjeg rada *Osservatorio diocesano sulla relazione uomo-donna* i s ciljem njegove promocije 23. lipnja 2001. godine. U knjizi su sabrani sadržaji rasprave s privicima glavnih dokumenata.

²⁷ Usp. Deborah TANNEN, *Ti to baš ne razumiješ. Muškarci i žene u razgovoru*, Zagreb, 1998.

interpretirati na potpuno različite načine, čak i tamo gdje nema očitih nesporazuma. No, te razlike nikako ne mogu biti argumentom za potvrđivanje nečije snage, kao da bi muškarac bio nadmoćan ženi, ili obrnuto. Te razlike ne znače da je jedan spol lošiji ili manje vrijedan u odnosu na drugi. Oba stila komunikacije jednako su valjana i cilj ne može biti promjena stila komunikacije drugoga, već drugoga upoznati, prihvatiti ga i prilagoditi mu se na način da sam jezik bude u službi istinskih odnosa.²⁸ Temeljno što se ovdje želi naglasiti jest to da usprkos tome što jezik kojim govorimo može biti vrlo različit, ipak zajednički možemo otkrivati ljepotu življenja odnosa u njihovoj uzajamnosti, ponajprije na način da znamo oslušivati jedni druge, a zatim i sami sebe; da želimo učiti jedni od drugih, upoznajući tako sebe kroz drugoga, poštujući jednakost i različitost, ostvarujući tako pravednost i ljubav. Svojim osebnim i prepoznatljivim načinom komuniciranja i oslanjajući se na »gramatiku jednostavnosti«²⁹, papa Franjo i ovdje šalje snažnu poruku: »Muškarci i žene, odrasli i mladi, imaju različite načine komuniciranja, koriste različite jezike i vode se različitim pravilima [...] Svatko može u nečem pridonijeti, jer ima drukčije životno iskustvo, jer gleda na stvari iz drugog kuta i ima vlastite zaokupljenosti, sposobnosti i spoznaje. Potrebna nam je širina uma kako ne bismo bili sputani ograničenim idejama i mišljenjima, nego spremni promijeniti ih ili proširiti. Moguće je da moje razmišljanje i razmišljanje drugoga dovedu do nove sinteze, koja obogaćuje i jedno i drugo. Jedinstvo kojemu treba težiti nije uniformiranost (jednolikost), nego 'jedinstvo u različitosti', odnosno 'pomirena različitost'.«³⁰ Povijest XX. stoljeća, zajedno s kulturološkim promjenama, različitim stupnjevima u razvoju feminizma, krizom identiteta muškaraca, potvrđuje da još uvijek nije

²⁸ Prelazi okvire ovog rada ući u pitanje funkcije jezika i diskursa u odnosu na oblikovanje osobnih identiteta i upravljanja njihova značenja u kontekstu muško-ženskog diskursa, ali i šire. Svakako predstavlja velik izazov uključiti se u taj veliki interdisciplinarni projekt te teološki i na temelju vjerskog iskustva kako Bog komunicira i razgovara s čovjekom, pridonositi jezičnoj socijalizaciji muškaraca i žena. Ovdje je tek korisno ukazati na jedan znanstveni rad s tog područja koji dobro oslikava pitanje povijesnog razvoja rasprava o jeziku i diskursu koje u današnje vrijeme »najžučnije« raspravljaju pitanje »rodne dualnosti«. Usp. Shari KENDALL – Deborah TANNEN, *Discourse and Gender*, u: *The Handbook of Discourse Analysis*, Deborah TANNEN – Heidi HAMILTON – Deborah SCHIFFRIN (ur.), Chichester, 2015., 639–660. Prvo izdanje tog rada iz 2001. godine prevedeno je na hrvatski jezik. Usp. Shari KENDALL – Deborah TANNEN, *Diskurs i rod*, u: *Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis*, 6 (2012.) 6, 2012., 185–198.

²⁹ Pope FRANCIS, *Apostolic Journey to Rio De Janeiro. On The Occasion of the XXIII World Youth Day. Meeting With the Bishops of Brazil* (28. VII. 2013.), u: http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130727_gmg-episcopato-brasile.html (17. I. 2018.).

³⁰ Papa FRANJO, *Amoris laetitia – Radost ljubavi. Posinodalna apostolska pobudnica o ljubavi u obitelji* (19. III. 2016.), Zagreb, 2016., br. 136, 138, 139.

postignut dovoljan stupanj znanja koji bi pomogao razumjeti »antropološku kompleksnost biti muškarac i žena«³¹. To bi svakako trebalo služiti kao poticaj da se na zajedničkom životnom putovanju ne zaboravi i taj važan smjer međusobnog upoznavanja muškaraca i žena, njihovih osobina i različitih karakteristika. Različitost snaga i slabosti koje kao muškarci i žene imamo nisu nešto što bi trebalo voditi konkurenciji ili sukobima. Priznati da postoje razlike između muškaraca i žena prvi je korak prema zdravim i smislenim odnosima, osobnom razvoju, darivanju i primanju ljubavi. U tome je i spomenuto antropološko pitanje čija se zahtjevnost otkriva i u pozivu pape Franje na obnovu »antropološkog istraživanja koje uključuje novi znanstveni napredak i aktualnu kulturološku osjetljivost kako bi se što bolje rasvijetlio ne samo ženski nego i muški identitet da bi se tako bolje služilo čovjeku u cjelini«³².

2.2. Različitosti kao obogaćenje i nadopuna

Tom antropološkom istraživanju pridonose oni koji su već krenuli putem refleksije karakterističnih osobina dvaju spolova, kako u njihovim pozitivnim izričajima tako i u njihovim mogućim neostvarenostima i zloporabama. Tu nije riječ o oznakama kojima se želi predstaviti tipične osobine svakog od dvaju spolova na način da bi isključivo bile odrednicom ili muškarca ili žene. Tu je riječ o temeljnim obilježjima dvaju spolova koja pripadaju personalističkoj i komunitarnoj antropologiji i koja se ne mogu automatski primijeniti na sve muškarce i na sve žene jednako.³³ Ta obilježja se u stvarnosti života mogu očitovati kako u njihovim pozitivnim izričajima tako i u njihovim slabim stranama, neostvarenim oblicima i mogućim zloporabama. Različiti su načini kako rastemo i sazrijevamo, kako otkrivamo vlastiti poziv, a temeljno je to da čuvajući odnose živima »u živoj uzajamnosti, jedno uči od drugoga a da karakteristike jednoga i drugoga stječu pravi relacijski značaj«³⁴. Bračni par Giulia Paola

³¹ Giulia Paola DI NICOLA – Attilio DANESE, *Woman and man: created one for the other*, u: PONTIFICIUM CONSILIUM PRO LAICIS, *Woman and man. The humanum in its entirety. On the 20th anniversary of John Paul II's Apostolic Letter Mulieris Dignitatem (1988–2008)*, Città del Vaticano, 2010., 108.

³² Ricardo BENJUMEA, *El Papa en el prólogo del libro de María Teresa Compte: »Me preocupa que persista cierta mentalidad machista«* (1. III. 2018.), u: <http://www.alfayomega.es/143446/el-papa-en-el-prologo-del-libro-de-maria-teresa-compte-me-preocupa-que-persista-cierta-mentalidad-machista> (11. III. 2018.).

³³ Usp. Giulia Paola DI NICOLA – Attilio DANESE, *Woman and man: created one for the other*, 116.

³⁴ *Isto*. Tu se uklapa i misao autorice Anić o skladnosti odnosa muškaraca i žena: »Da bi uspostavili skladan odnos, žene i muškarci trebaju do savršenstva razviti svoju žen-

di Nicola i Attilio Danese, sveučilišni predavači sociologije obitelji i sociologije obrazovanja, suurednici časopisa *Prospettiva persona* i utemeljitelji Međunarodnog centra za istraživanje osobnosti, predstavljaju ono što smatraju glavnim ženskim i muškim dimenzijama, ono po čemu se žena i muškarac uzajamno dopunjuju ne samo s fizičkog i psihičkog nego i s ontološkog gledišta, a u čemu se odražava biblijsko polazište za kršćansku antropologiju: muškarac i žena stvoreni su jedan za drugoga i jedno može drugoga najbolje razumjeti, otuda i najdublja čežnja ljudske osobe da bude voljena i da ima trajne i neraskidljive odnose.³⁵

Na prvom mjestu autori spominju dimenzije *relacionalnosti i samopouzdanja*. Dok prva ukazuje na usmjerenost ljudskih bića jednih na druge, jer je čovjek biće odnosa, druga ukazuje na važnost korištenja vlastitih potencijala. Dimenzija relacionalnosti se na fizičkoj razini na poseban način manifestira u ženskom tijelu, u ženskom prokreativnom procesu i u stanju trudnoće, jedinstvenom stanju žene koja u sebi nosi novo biće i izražava odnos 'dva u jedan'. Znamo pritom da svako pojedinačno stanje trudnoće ne govori isto o svakoj ženi zato što će pojedina žena imati više ili manje izražen majčinski osjećaj, npr. jedna će biti spremna dati vlastiti život za dijete, druga će donijeti odluku o pobačaju. Drugim riječima, iako je to obilježje pod biološkim vidom pridržano ženama, pod intelektualnim i duhovnim vidom poziv je i ženama i muškarcima jednako da izgrađuju takve ljudske stavove i kvalitete kojima će se na jednoj strani jačati otvorenost prema drugome, međusobnom uključivanju i darivanju, a na drugoj strani će se obuzdavati ljudske sebičnosti, individualizam, lažna obećanja, iluzije o svemoći vlastitog 'ja'. Neostvarenost te dimenzije pod intelektualnim i duhovnim vidom, ili čak njezinu zlorabu, autori vide u sklonosti i želji za posjedovanjem drugoga.

Obilježju relacionalnosti odgovara sklonost pokazivanja i korištenja vlastitih sposobnosti i potencijala, dimenzija samopouzdanja. Iako su to obilježje skloniji više pokazivati muškarci negoli žene, znamo da se ono ne može automatski pridati svim muškarcima jer je nedostatak samopouzdanja problem s

skost, dotično *muškost* jer tek tako mogu tvoriti u potpunosti *sliku Božju* koja je *čovjek – muškarac i žena*«, Rebeka Jadranka ANIĆ, *Otvorenost Crkve za poslanje žene*, u: *Bogoslovska smotra*, 72 (2003.) 2–3, 400.

³⁵ U nastavku se prikazuju i analiziraju različite ljudske dimenzije kojima se žene i muškarci uzajamno dopunjuju i obogaćuju, prema *Male and Female – ideal and reality*, u: Giulia Paola DI NICOLA – Attilio DANESE, *Woman and man: created one for the other*, 108–115. Također usp. Giulia Paola DI NICOLA – Attilio DANESE, *The horizon of reciprocity in the family*, u: PONTIFICIUM CONSILIUM PRO LAICIS, *Men and Women, Diversity and mutual complementarity*, 157–173.

kojim se jednako suočavaju i muškarci i žene. To je obilježje od temeljne važnosti i za muškarce i za žene jednako jer sposobnost izgrađivanja ispravnih odnosa ovisi o samopoštovanju, istinskoj ljubavi prema samome sebi, toj važnoj nutarnjoj podršci koja daje osjećaj zaštite i sigurnosti. Vjera u vlastite sposobnosti i njihovo ostvarenje učinkoviti su čimbenici kojima se potvrđuje osobna zrelost kao i relacijska sposobnost osobe. Neostvarenost te dimenzije i njezina slaba strana očituje se u aroganciji, sebičnosti, narcizmu i sklonosti iskorištavanja drugih radi vlastitih ciljeva.

U odnosu na ono po čemu se muškarac i žena međusobno nadopunjuju na drugom mjestu autori spominju obilježje *izraženijeg iskustva vlastitih granica* i obilježje *sposobnosti suočavanja s vlastitim granicama*. Iako suvremeni čovjek voli više ispitivati i pomicati vlastite granice, iskustvo da smo smrtna bića egzistencijalno daleko više izaziva. Autori ističu da izraženija svijest o vlastitim granicama pripada više iskustvu žena negoli iskustvu muškaraca jer žene imaju iskustvo menstrualnog ciklusa a i stanje, na primjer, neočekivane trudnoće donosi im neposredno iskustvo vlastitih granica. Zbog toga je kod žena izraženija svijest o nemogućnosti ovladavanja vlastitim tijelom i upravljanja vlastitim životom. To obilježje jednako je važno i za žene i za muškarce jer podrazumijeva prije svega nužnost suočavanja sa smrću kao takvom a zatim i s vlastitom smrću, kao i temeljnom ljudskom potrebom za međuovisnošću jer trebamo jedni druge. Neostvarenost te dimenzije očituje se u pasivnosti kada je riječ o prevladavanju poteškoća, odustajanju od svakoga napora, prebacivanju vlastitih odgovornosti na druge, zatvaranja u svoj mali svijet kako bi se izbjeglo suočavanje sa stvarnošću.

Sposobnost suočavanja s vlastitim granicama pripada više iskustvu muškaraca a očituje se u odvažnosti istraživanja nepoznatog, borbi protiv prepreka, povjerenju u vlastite sposobnosti, potrebi suočavanja sa životnim izazovima. Taj se model djelomično može predstaviti slikom odlučnog borca koji se suočava s protivnikom, spreman je ići u rat, braniti teritorij i svoje voljene. Iskustvo aktivnog angažmana u suočavanju sa stvarnošću isto je tako potrebno i ženama pa ih i u tom smjeru treba ohrabrivati. Zloporaba te dimenzije je u sklonosti svođenja drugoga i međuljudskih odnosa na konkurenciju i suparništvo kao i u svemu što iz toga proizlazi, poput nepravednih natjecanja i zavisti.

U odnosu na glavne ženske i muške dimenzije na trećem mjestu autori ukazuju na dva obilježja vezana uz ljudski život kao takav, a to su *briga za život i životni dinamizam*. Oba su obilježja jednako važna i čovjek se bez njih ne može trajno obnavljati, potrebno mu je i jedno i drugo. Iako će se briga za život au-

tomatski poistovjetiti s majčinstvom, koje je vidljivo u različitim oblicima, od hranjenja i zaštite djeteta do njege bolesnih i umirućih, briga za život trebala bi jednako karakterizirati i žene i odgovorne muškarce. Naime, svatko tko želi u punini živjeti život ima zadaću brinuti za život, njegovati ga i čuvati na svim razinama. Slaba strana te dimenzije vidljiva je u posesivnosti, servilnosti, pogrešnoj ljubavi, rasipnosti, nezadovoljstvu i pritiscima.

U odnosu na životni dinamizam muškarcima će se više pridavati dimenzija aktivnog traženja rješenja, dinamičnog suočavanja s konfliktima, komuniciranja s vanjskim, podržavanjem potreba, otvaranjem prostora, suočavanja s nepoznatim, vjerovanja u prilike, inicijative. Upravo će snažnija prisutnost žene u društvenom i javnom životu tražiti osnaživanje takvih snaga u ženama, koje će ih nositi prema svemu što predstavlja pozitivni životni dinamizam, prema svemu što povezuje i uključuje, što potvrđuje i izgrađuje. Važnost te dimenzije autori vide i u odnosu na očinsku ulogu u obitelji jer ona poziva da se otac stavi u službu života i njegove krhkosti, da bude povlaštenim komunikacijskim kanalom s izvanjskim, da u vanjski prostor donosi ljudsku toplinu obiteljske životne jezgre. Zloporaba te dimenzije je u slabosti i nesposobnosti očuvanja osobnog opredjeljenja, izbjegavanja odnosa i veza, zatvorenosti različitim oblicima suradnje.

Druga važna obilježja po kojima se muškarac i žena međusobno nadopunjuju su dimenzije koje se tiču ostvarenja socijalne pravednosti na području struktura, institucija, organizacije poslovanja i slično. To su dvije dimenzije: *transcendiranje struktura* i *normativnost*. Među obilježjima koje je moguće otkrivati kod žena je i sposobnost transcendiranja struktura. U čemu je ta ženska fleksibilnost? Upravo u fleksibilnoj sposobnosti života unutar struktura, a u određenim trenutcima, kada je to potrebno, u sposobnosti izdizanja iznad formalnog kako bi se doseglo dublje značenje stvarnosti. Nije li znakovito da Isus svoj pravi identitet otkriva upravo jednoj ženi Samarijanki, koja pripada takvom društvenom uređenju u kojem ženi nema mjesta u javnom životu i s kojom se u javnom prostoru ne razgovara. Ta žena transcendirala društvene formalnosti i ulazi u razgovor s muškarcem, koji joj se tako odlučno obraća: »Daj mi piti!« (Iv 4,7). Drugim riječima, ukoliko su u pitanju osjećaji ili vrednote koje ne žele napustiti, ako je potrebno žena će djelovati na način koji nije propisan, koji gleda dalje od onoga što je organizirano. Ta dimenzija povezana je s ispravnim poimanjem ljudske slobode i njezinim očuvanjem te nužnim odmakom od struktura. Sposobnost živjeti unutar i izvan institucionalnih struktura posebno je važna u ekleziološkom smislu: biti unutar vidljive Crkve s pogledom duše prema nevidljivom, nadnaravnom. Autori ističu da se ne-

ostvarenost te dimenzije i njezina slabost očituju u nesposobnosti računanja s objektivnošću, u zaobilaženju institucija, u slabljenju osjećaja za zakonitost i univerzalnu vrednotu socijalne pravednosti, koja je nužno institucionalna.

Autori nadalje ističu da je prema normativnosti, pravilima, organizaciji odnosa i normativnoj moralnosti više usmjeren muškarac tipično prikazan slikom suca sposobnog ići izvan subjektivne perspektive kako bi se uspostavila jednakost kao cilj i izvor razdiobne pravednosti. Zloporaba te dimenzije očituje se u birokratskom mentalitetu, bezličnosti manira koje su hladno objektivne i možda djelotvorne u dohvaćanju ciljeva, ali i sposobne za kažnjavanje onih koji ne ulaze u obrasce ponašanja i ne prihvaćaju takav autoritarni tretman. Za kršćanina je temeljno evanđeosko pravilo na koje se ovdje valja referirati ovo: »I govoraše im: 'Subota je stvorena radi čovjeka, a ne čovjek radi subote.' Tako, Sin Čovječji gospodar je subote!« (Mk 2,27-28).

U odnosu na ono po čemu se muškarac i žena međusobno nadopunjuju na posljednjem mjestu autori donose dimenzije *pozitivno lice boli* i *suočavanje s rizikom smrti*. Njihova aktualnost je u tome što je suvremeni čovjek, i muškarci i žene podjednako, sklon instant-rješenjima kada je riječ o suočavanju s boli, kao i nastojanju da izbjegne bol pošto-poto, što u konačnici stvara još više boli i za čovjeka samog i za one oko njega. Doživljaj pozitivnog iskustva boli više je svojstven ženi jer iskustvu žene kao takve pripada iskustvo rađanja. Zbog toga je ženi bliže i pozitivno iskustvo života, kao i nedjeljiva povezanost boli i ljubavi, patnje i radosti, smrti i uskrsnuća. Autori naznačuju da će refleksija te dimenzije biti od važnosti upravo za život žena, posebno u njihovoj djevojačkoj dobi jer ih predisponira za prihvaćanje tjelesnog ritma, što nije uvijek jednostavno. Neostvarenost te dimenzije vidljiva je u odustajanju, u obliku samosažaljenja, u veličanju vlastitih žrtvi i njihovih vanjskih manifestacija, stavljanju sebe u središte pozornosti.

Na drugoj strani i općenito govoreći, muškarci su većinski spremniji na borbu i suočavanje sa smrću, što se stoljećima prikazuje likovima junaka koji prolijevaju svoju krv i daju svoje živote za visoke ciljeve. Zloporaba te dimenzije je u neodgovornoj naglosti i ishitrenosti, u arogantnosti koja je posebno vidljiva u tinejdžerskoj dobi (na primjer u prebrzoj vožnji), podcjenjujućem izazivanju opasnosti, u nerazboritosti kao takvoj koja ne vodi računa ni o onome što se riskira, ni o posljedicama za obitelj, a ni o ciljevima koje se želi postići.

U svjetlu ciljeva socijalnog nauka Crkve, koji se mogu svesti na jedinstveni nazivnik »civilizacije ljubavi« zaključno se može ustvrditi da su odnosi muškaraca i žena jedno od temeljnih naravnih dobara ljudskog života u čijoj

se uzajamnosti odnosa oblikuje jedinstven ljudski jezik koji ima moć izgrađivati civilizaciju ljubavi. Svaki pojedinac, muškarac ili žena, cjelovita su ljudska osoba i nositelji svojih originalnih osobnosti. U tome je temeljna ljudska jednakost muškaraca i žena. No, ljudska osoba nije stvorena za samu sebe, ona je stvorena, kreirana, da bude dar drugome. Kako se ta uzajamnost darivanja prepoznaje? Dr. Helen M. Alvaré, pravnica i savjetnica Papinskog vijeća za laike u Vatikanu, ističe da se ljepota uzajamnog darivanja među spolovima očituje u ljepoti »načina kako svaki spol mijenja drugi, tako da i sam preuzima neke od njegovih darova da bi ih zatim izrazio na način vlastit spolu primaljca; načina kako svaki spol može iz drugoga izvući ono najbolje... čineći da muškarac bude 'bolji muškarac', a da žena bude 'bolja žena'; načina da kada su u pitanju slabosti jednoga od spolova, zbog bolesti ili iscrpljenosti, u vrijeme kada je to potrebno one bivaju osnažene snagom drugoga spola; te još uvijek nedovoljno istražene 'sinergije' muškarca i žene«³⁶.

3. Specifični doprinosi žena

Baviti se pitanjem odnosa muškaraca i žena znači istodobno ozbiljno se baviti temom *žene*. Temi žene može se pristupiti iz različitih pozicija i s različitim sadržajima, čemu uostalom svjedoče i različite teorije o ženskom pitanju i na njima temeljene različite inicijative i pokreti. Vizija koja se ovdje sažeto predstavlja temelji se na socijalnoj viziji Katoličke crkve i za naglasak ima specifične doprinose koje žena može dati i daje životu Crkve. Znakovite su pritom i danas usmjerujuće riječi Sinode biskupa iz 1971. godine: »Želimo također da žene dobiju svoj vlastiti dio odgovornosti i sudjelovanja u zajedničkom životu u društvu, pa i u Crkvi. Predlažemo da se to pitanje podvrgne dubljem proučavanju pomoću odgovarajućih instrumenata, na primjer u mješovitoj komisiji sastavljenoj od muškaraca i žena, redovnika i laika, iz različitih životnih situacija i stručnjaka u različitim disciplinama.«³⁷ Istaknuto je već da u konkretnom životu žene čine veliku većinu crkvenih članova koje, u ime svojeg krštenja i prema karizmama, svakodnevno nose svjedočanstvo i svjetlo evanđelja. Sigurno je da bi bez predanih i angažiranih žena sjaj evanđelja bio neizmjereno osiromašen. Osim toga, žene su posljednjih desetljeća sve prisutnije i u tzv.

³⁶ John Paul SHIMEK, *The Fundamental Good of Complementarity* (5. I. 2015.), u: <https://www.catholicworldreport.com/2015/01/05/the-fundamental-good-of-complementarity/> (11. III. 2018.).

³⁷ TREĆA SINODA BISKUPA, *Pravda u svijetu* (30. XI. 1971.), u: Marijan VALKOVIĆ (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkoga socijalnoga nauka*, Zagreb, 1991., 400.

hijerarhijskim službama bitnima za poslanje Crkve. Tomu je zasigurno pridodijelo smanjenje broja svećenika, a pretpostavljati je da će, između ostalog, ta činjenica i dalje utjecati na snažnije integriranje žena u različite projekte Katoličke crkve na razini mjesnih Crkava tako i na svjetskoj razini.

Polazište je da socijalni nauk Crkve omogućuje produbljivati ulogu i mjesto koje žena ima u izgradnji kulture dijaloga i suradnje u Crkvi, kao i otvarati prostore većeg sudjelovanja žene u crkvenom životu. Naime, socijalna vizija Crkve polazi od usmjerenosti muškaraca i žena jednih na druge, i to je jedini ispravni pristup unutar kojim Crkva treba produbljivati temu žene, a zatim i tražiti prostore većeg uključivanja žena. U *Kompendiju socijalnog nauka Crkve* stoji: »Žena je dopuna muškarcu, kao što je muškarac dopuna žene: žena i muškarac uzajamno se dopunjuju, ne samo s fizičkog i psihičkog nego i s ontološkog stajališta. Samo zahvaljujući dvojstvu 'muškoga' i 'ženskoga' potpuno se ostvaruje 'ljudsko'. To je 'jedinstvo u dvoje', to jest odnosno 'jedno-dvojstvo' koje svakome dopušta da interpersonalni i uzajamni odnos doživi kao dar koji je istodobno i poslanje: 'Tom 'jedinstvu u dvoje' Bog je povjerio ne samo djelo rađanja i život u obitelji nego samu izgradnju povijesti'.«³⁸ To su zapravo riječi svetog pape Ivana Pavla II.³⁹, koje su uvrštene u *Kompendij* kako bi se naglasilo sljedeće: svaka rasprava o ljudskim pravima i zadaćama temeljit će se na takvoj viziji 'ljudskog' koja će se temeljiti na usmjerenosti muškaraca i žena jednih na druge. Upravo je to, u svjetlu svega dosad rečenog, kao i u svjetlu današnjih okolnosti svojevrsan »revolucionarni model« koji Crkva ne samo svojim teorijskim pristupom nego i konkretnom crkvenom praksom može ugrađivati u izgradnju povijesti i predlagati svijetu na nasljedovanje.⁴⁰ Riječ je, prije svega, o opredjeljenju Crkve da muškarci i žene zajedno promišljaju i traže načine služenja Crkvi.

Papa Franjo je istaknuo: »Crkva ne može biti to što jest bez žene i njezine uloge. Žena je za Crkvu neporeciva.«⁴¹ Na tom tragu se govori o ženi i njezinim specifičnim darovima kao i o pozivu na jednostavno življenje autentične ženstvenosti. No, pritom je ključan već spomenuti mentalni zaokret muškaraca i žena po kojemu se sakramentalno služenje neće poistovjećivati s autoritetom odlučivanja, pozicija i moći, što »predstavlja velik izazov za pastire i teologe, koji bi im mogao pomoći da bolje shvate što to za sobom povlači u vezi s mo-

³⁸ PAPINSKO VIJEĆE 'IUSTITIA ET PAX', *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Zagreb, 2005., br. 147.

³⁹ Usp. IVAN PAVAO II., *Pismo ženama*, br. 8.

⁴⁰ Usp. Helen M. ALVARÉ, *Even Our Feminism Must Be Service*, 32.

⁴¹ Jorge Mario BERGOGLIO, *Papa Franjo odgovara. Intervjui i tiskovne konferencije*, 84.

gućom ulogom žene tamo gdje se donose važne uloge, u različitim područjima Crkve« (EG 104). Iz takva mentalnog zaokreta po kojem će se poimanju svetog reda pristupati iz pozicije služenja »za svetost Kristovih udova« (EG 104) proizaći će i ključna posljedica snažnijega praktičnog uključivanja žena u katoličke projekte: ne samo da će žena imati određene uloge u Crkvi nego će se Crkva približavati ženi kako bi sve više otkrivala svoje žensko lice.⁴²

No, što je s mogućim ulogama žene u odnosu na ono što žene već rade? Može se ustvrditi da u Hrvatskoj postoji činjenična prisutnost žena u različitim područjima crkvenog života. No, je li to dovoljno? Trebamo li biti s time zadovoljni? Ne bi li trebalo nastaviti raspravu o tome postoje li druge i nove mogućnosti? Pritom se želi izbjeći govor koji će ulogu žene zatvoriti u funkcionalistički pristup jer žene uistinu već puno toga čine, bilo dobrovoljno, bilo da su plaćene za svoj posao, bilo da je riječ o suradnji na pastoralnom području, bilo da je riječ o ulogama koje imaju unutar različitih crkvenih tijela, na biskupijskim razinama, na razini sveopće Crkve. Na Francuskom socijalnom tjednu održanom 2012. godine u Parizu pod nazivom *Hommes et femmes, la nouvelle donne* se s velikom pozornošću pratilo predavanje o muškarcima i ženama u Crkvi, koje je održao Alphonse Borrás, svećenik i teolog, kanonski pravnik i generalni vikar za biskupiju Liège.⁴³ Ključno pitanje za njega nije pitanje legitimnosti i pravnog priznanja, jer žene to imaju, već pitanje stvarnog priznanja i potvrđivanja njihova doprinosa i njihove prisutnosti. Priznanjem i potvrđivanjem ženske prisutnosti, mišljenja je autor, potaknut će se među svećenicima i drugim vjernicima, među ženama samima, daljnji procesi razvoja i produbljanja njihova djelovanja i njihove prisutnosti u Crkvi. Borrás naglašava: »Vjerodostojnost evanđelja ovisi o značenju koje Crkva daje ženama.«⁴⁴ Nije riječ samo o poštovanju njihova dostojanstva nego i prepoznavanja njihova jedinstvenog sudjelovanja u zadaćama Crkve: po zadaćama unutar različitih crkvenih institucija, po iskustvima i stručnosti, znanjima implementiranim u određene projekte, ljudskim osobinama. Pritom se mogu izdvojiti četiri glavna doprinosa: prisutnost žene humanizira instituciju; prisutnost žene vodi boljem razumijevanju svakodnevnog života jer njihova prisutnost odražava težinu svakodnevnog života koji podsjeća da postoji nešto više od učinkovitosti

⁴² Usp. Helen M. ALVARÉ, *Even Our Feminism Must Be Service*, 31.

⁴³ Usp. Alphonse BORRAS, *Hommes et femmes en Église* (2012.), u: http://www.ssf-fr.org/offres/doc_inline_src/56/2012+Hommes+et+femmes+en+C9glise.pdf (11. III. 2018.).

⁴⁴ *Isto*, 4. Također usp. Alphonse BORRAS, *Hommes et femmes en Église*, u: *Transversalités*, (2014.) 4(131), 85–111. Dostupno na: <https://www.cairn.info/revue-transversalites-2014-3-page-85.htm> (11. III. 2018.).

programa i snage argumenata; mnoge žene obogaćuju Crkvu svojim izvan-crkvenim profesijama; prisutnost žene širi prostore pastoralne kreativnosti i izvansakramentalne duhovne pratnje, posebno kada je riječ o vjernicima koji ne mogu slaviti sakramente pomirenja i euharistije.⁴⁵ Kako ističe Borrás, ključna će biti borba za jednakost i to na trima područjima zajedničkog rada – muškaraca i žena, klerika i laika, biskupa i zajednice. Ponajprije, na području kvalitete odnosa muškaraca i žena, koja se može provjeravati na svakodnevnoj razini i za koju smo svi jednako odgovorni. Kvaliteta odnosa će se prije svega očitovati u međusobnom poštovanju svakoga u njegovim specifičnostima, što proizlazi iz zajedničkog poziva svih u Crkvi, a ovisit će o volji za zajedničkim radom, koja proizlazi iz čežnje za međusobnim obogaćivanjem. Zatim, na području rada pojedinaca i skupina, riječ žene i njezino sudjelovanje bit će važno u životu i funkcioniranju zajednica i biskupija: na području jednake uključenosti u savjetodavna tijela; na području uključenosti u tijela gdje se donose odluke kao i na području nadležnih tijela. Konačno, na području predstavljanja, glavni je zahtjev preispitivanje stereotipa i predrasuda u životu i funkcioniranju zajednica čemu će, kako ističe Borrás, pripomoći djelo pročišćavanja memorije. To područje predstavlja najveće područje rada jer obuhvaća područje obreda i običaja, mitova i priča, kao i samog govora, te izriče zahtjev za preispitivanjem stilova odnosa prema ženi, za kritičkim tumačenjem biblijskih tekstova u svrhu rehabilitacije jednakosti i komplementarnosti, kao i za kritičkom analizom načina govora o ženi u Crkvi.⁴⁶

Umjesto zaključka

Poziv na život i svetost u Crkvi Isus Krist upućuje svima – i muškarcima i ženama jednako. Svi smo jednako pozvani rasti u svetosti koja nije ničiji privilegij. Poziv na svetost zahtijeva zajedništvo i suradnju. Zajedništvo i suradnja započinju u dijeljenju odnosa muškaraca i žena, po bogatstvu darova kojima se u istinitom susretu međusobno daruju, kako u bračnom i obiteljskom životu tako i na svim područjima života gdje su pozvani zajednički surađivati. Žene i muškarci zajedno mogu mnogo toga učiniti, dakako utoliko ukoliko svatko preuzme na sebe svoj dio ljubavi.⁴⁷ To zajedništvo i suradnja će se očitovati

⁴⁵ Alphonse BORRAS, *Hommes et femmes en Église*, 107–109.

⁴⁶ *Isto*, 109–111.

⁴⁷ Usp. Vjekoslav BAJSIĆ, *Žena kao čovjek. Prolegomena na temu Tjedna*, u: *Bogoslovska smotra*, 60 (1990.) 3–4, 153.

u ostvarenju onoga što je papa Franjo nazvao 'savezom muškarca i žene',⁴⁸ a zagrebački kardinal u svojoj Božićnoj poruci »savezom u dobru«⁴⁹. Žene u taj savez ne unose samo svoju ženstvenost, kako je ona nerijetko mišljena u odnosu na osobine svojstvene njezinoj naravi. Njihov doprinos nije uvjetovan samo spolom, niti samo socijalno uvjetovanim karakteristikama spola, nego svime što one zapravo jesu, njihovom osobnošću, karakterom, životnim iskustvom, osobnom poviješću.

Riječ je o savezu muškaraca i žena u izgradnji crkvenog života. Na osobit način u pastoralnom životu riječ je o izgradnji saveza između žena, koje su većina u Crkvi a time i najvećim dijelom aktivne suradnice, i muškaraca, koji su svećenici, i koji će nastojati prevladavati nutarnje i izvanjske poteškoće i prepreke koje se stavljaju na put prihvaćanja žena kao suradnica i sugovornica. Hod prema savezu započinje s čežnjom i voljom za zajedničkom suradnjom, čežnjom za međusobnim obogaćivanjem, uzajamnim prihvaćanjem kvaliteta i vremena drugoga. U Crkvi u Hrvatskoj osjeća se velika potreba za izgradnjom kulture dijaloga i istinske suradnje. To je zadaća svih vjernika, i žena i muškaraca. Žena vjernica u tome može dati svoj nezamjenjivi doprinos isto tako kao što i muškarac vjernik želi dati svoj doprinos.

No, put do više dijaloga i plodnije suradnje je u uzajamnosti odnosa žena i muškaraca koji se živi unutar prostora istinske komunikacije u kojem ima mjesta i za ženu i za muškarca i u kojem oni neće biti jedno drugom ni opasnost ni konkurencija, već obogaćenje u izgradnji Božjeg kraljevstva na zemlji.

⁴⁸ »Bog je povjerio zemlju savezu muškarca i žene: neuspjeh toga saveza oduzima svijetu ljubav i potamnjuje nebo nade«, Papa FRANJO, Razlika i komplementarnost muškarca i žene. Papina kateheza na općoj audijenciji u srijedu (15. IV. 2015.), u: <http://www.ika.hr/index.php?prikaz=vijest&ID=169224> (17. I. 2018.).

⁴⁹ Josip BOZANIĆ, Savez u dobru. Božićna poruka nadbiskupa zagrebačkoga (20. XII. 2017.), u: <http://ika.hr/index.php?prikaz=vijest&ID=196098> (17. I. 2018.).

Summary

WOMEN AND MEN IN THE CHURCH

*THE POSSIBILITIES OF REALISATION OF THE TRUE COMMUNICATION
AND COOPERATION*

Silvija MIGLES

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
silvija.migles@gmail.com

The presence and active engagement of women in the Church is the topic of many discussions in the Church and in society. It would be unfair not to acknowledge openness and willingness of the Catholic Church in Croatia for creating the space for larger presence of women in the Church life. In various areas of life and activity of the Church in Croatia women are giving their contribution through various roles they have in organising pastoral care, in the area of upbringing and education, in ecclesial offices, and wide areas of hospitality and charitable activities of the Church. Starting from the factual presence, but also the lack of discussions on the nature of that presence, the author detects and discusses three points that seem important for reflection on the possibility of achieving true communication and cooperation between men and women in the Church.

The first point, Between Clericalisation of Women and Fruitless Feminism points out two extremes that are not entirely absent, but nevertheless not extensively discussed in the ecclesial-theological discourse in Croatia. The article points out the third way on which, according to the author, a discussion should be initiated. This is a way that is built on the premise of deep conviction of the power of ecclesial potential and includes a mental turnaround of men and women in the Church. This turnaround is situated in »theologising men and women« (E. Green), who are wisely deciding, in the reality of their religious beliefs, where to direct their theological and spiritual powers, while putting effort into making the voice of the Church resonate in democratic and pluralistic society.

The second point, Building the Church on Communication and Relations between Men and Women, focuses on analysing the necessity of communication between men and women as the basic requirement for true cooperation in the ecclesial life. The factual reality of male-female relations within the Church and their mutual cooperation is not a sufficiently present topic in the ecclesial-theological discourse. With his incentives and examples Pope Francis encouraged the development of theology of women within the frame of reflection on mutuality of relations between men and

women. Within that perspective 'the woman issue' includes the necessity of deepening that relation and becomes an issue of the Catholic position on women, men, and their relations. The article does not wish to run away from the problem and hard issues that prevent the fruitful cooperation between men and women in the Church, like narrow-mindedness and lack of engagement at various ecclesial levels and in the practical area. The article points out that there is a need for the present Church to speak more about itself, so that it might grow in its understanding of the relation between women and men, and the understanding of the Church itself.

The third point, **Specific Contributions of Women**, points out the extraordinarily important and fundamental contribution of women to the realisation of dialogue and cooperation within the Church. In that sense, the words of the Synod of Bishops in 1971 are significant: »We would also like women to get their own part of responsibility and participation in the common life in society and in the Church. We propose that this issue be studied further by appropriate instruments, such as mixed commissions composed of men and women, religious and lay persons from various life situations, and experts from various disciplines« (Justice in the World). In that sense, the social teaching of the Church makes it possible to deepen the role and place of women in building up culture of dialogue and cooperation in the Church and to open spaces of increased participation of women in the ecclesial life.

Keywords: *woman and man, woman issue, cooperation and relations within the Church, communication, social teaching of the Church.*